

OSTROMDRESSZ

Kassai Margit 1944-45-ös naplójegyzetei alapján
színpadra alkalmazta és rendezte: Biró Kriszta

**ÖRKÉNY
SZÍNHÁZ**

OSTROMDRESSZ

ELŐADJA
Kókai Tünde

Dramaturg:
Díszlet és világítás:
Jelmez:
Zenei vezető:
Művészetközvetítő munkatárs
Asszisztens-ügyelő
Dramaturg gyakornok
Rendező gyakornok

Ari-Nagy Barbara
Znamenák István
Frank Mónika
Kákonyi Árpád
Hudáky Rita
Mészáros Csilla
Hemző Csenge
Figge Krisztina

Rendező

BÍRÓ KRISZTA

Bemutató

2025.10.01.

A műsorfüzet szövegét

Dr. Székely Éva Anikó pszichológus, Kassaiék Kanadában élő családi barátjának Kassai Margit memoárjához írt előszavából

Kunt Gergely történész, társadalomkutató a memoárhoz írt utószavából

Tóth Gábor néprajzkutató Budapest ostroma: az ostromnaplók sajátosságai című, Századvégben megjelent cikkéből

Juhász Eszter, Vas István, Pentelényi János és mások ostromnaplóiból

Kassai Margit visszaemlékezéseiből,

Hemző Csenge dramaturg gyakornok (Pécsi

Tudományegyetem, Színháztudomány specializáció) Kókai

Tündével készült beszélgetéséből és

Ari-Nagy Barbara Bíró Krisztával készült interjújából szerkesztettük.

A szövegek forrása a füzet végén olvasható.

KUNT GERGELY (történész, társadalomkutató): A gépelt szövegre 2009-ben akadtam rá a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményében, amely azt az 1970-es években (bizonyosan 1976 előtt), 4000 forintért vásárolta meg, a leltárkönyv tanúsága szerint talán magától a szerzőtől (a beadó megnevezése: Kassai).

Véleményem szerint ez a jelenleg ismert legfontosabb magyar nyelvű női írás, amely a vészkorszak budapesti történéseit az üldözöttek nézőpontjából, az eseményekkel közel egy időben tárgyalja.

Kassai Margit szövegét egyszerre teszi unikálissá atipikus nyelvi megformáltsága, tehát narratívaszövésének és nyelvhasználatának mikéntje, valamint annak tartalma.

KASSAI MARGIT (1909. január 25. – 2000. július 11.)

A fotó Dr. Székely Éva Anikó tulajdona.

TÓTH GÁBOR (néprajzkutató):

Minden napló és írója egy megoldásra váró rejtély.

DR. SZÉKELY ÉVA ANIKÓ (pszichológus, a család közeli barátja):

Kas születési anyakönyvi kivonata szerint édesapja, Kassai József, magántisztviselő volt. Édesanyja, Beck Janka – aki a naplóban Nünüke néven szerepel – óvónőként dolgozott. (...) Kasnak egy testvére volt, a két évvel fiatalabb Dénes, aki „nem tért vissza a háborúból”.

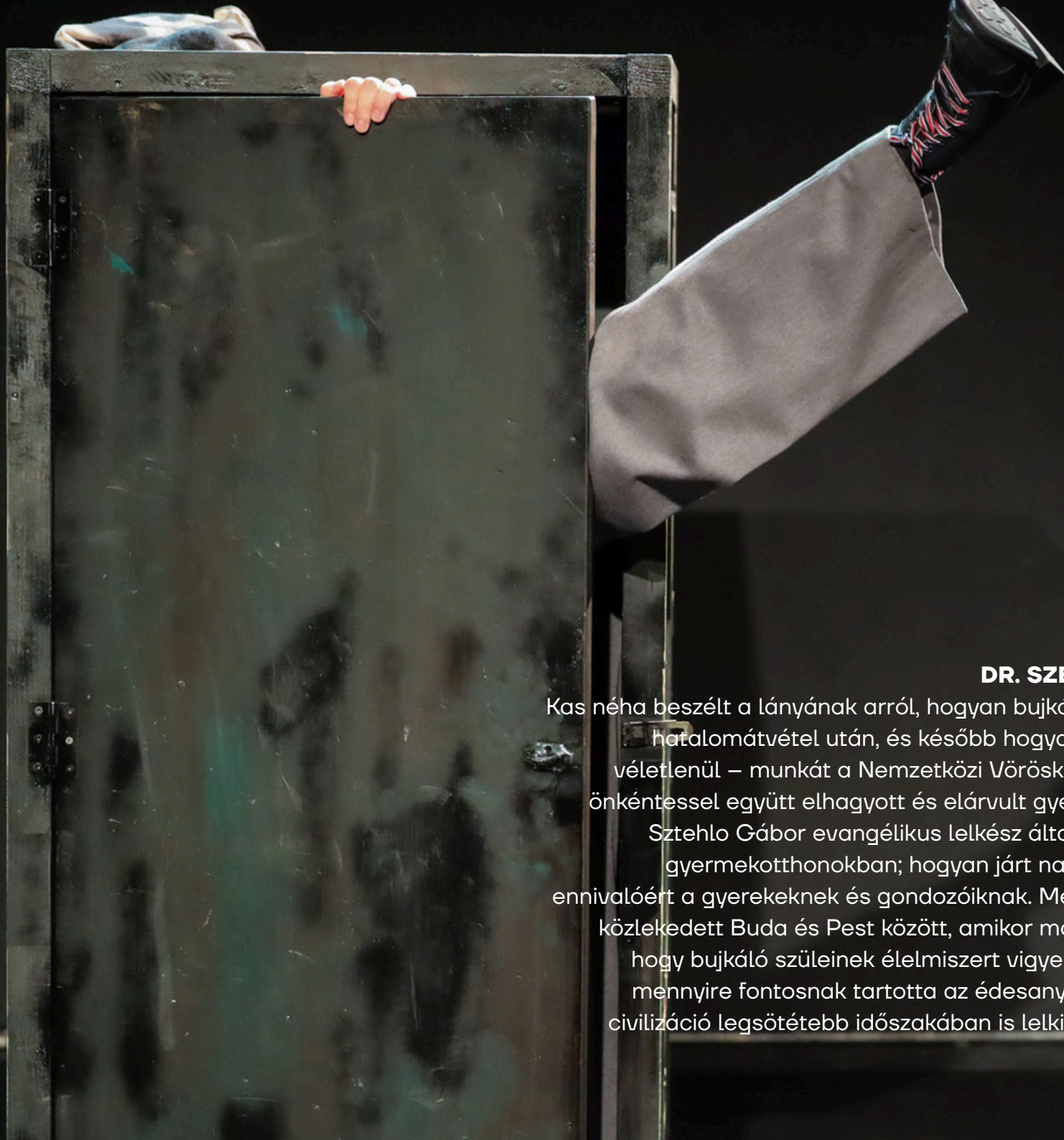
Kas a Rózsadombon nőtt fel. A Veres Pálné Gimnáziumban tanult, ott kapta becenevét. (...) Gimnáziumi tanulmányai során a klasszikus görög és latin nyelv mellett modern nyelveket is tanult. Érettségi után érdeklődésből különböző modern nyelv és irodalom kurzusokra járt az egyetemen; folyékonyan beszélt angolul, franciául és németül.

1934 és 1946 között a Magyar Általános Hitelbank központi irodájában dolgozott Budapesten. Itt találkozott későbbi férjével, Tolnai György ügyvéddel, aki 1906. május 29-én született; 1943. május 2-án házasságot kötöttek. György is zsidó családból származott, de az ő családja még a század elején evangélikus hitre tért. Kas 1941. augusztus 31-én kikeresztelkedett, majd később sikerült rávennie a szüleit is az áttérésre.

BÍRÓ KRISZTA (színész, rendező):

Alig egy éve voltak házasok Tolnai Györggyel, amikor a férjét munkaszolgálatra hurcolták a keleti frontra. Margit neki írta ezt a naplót, vagy memoárt, hogy amikor majd visszajön – Margit mindvégig biztos ebben –, tudja, hogy a felesége mi mindent élt meg nélküle.

DR. SZÉKELY ÉVA ANIKÓ:

Kas néha beszélt a lányának arról, hogyan bujkált egy ideig a nyilas hatalomátvétel után, és később hogyan kapott – egészen véletlenül – munkát a Nemzetközi Vöröskeresztnél, ahol több önkéntessel együtt elhagyott és elárvult gyerekekre vigyázott a Sztehlo Gábor evangélikus lelkész által vezetett különféle gyermekotthonokban; hogyan járt nap mint nap vízért és ennivalóért a gyerekeknek és gondozóiknak. Mesélt arról is, miként közlekedett Buda és Pest között, amikor már hidak sem voltak, hogy bujkáló szüleinek élelmiszert vigyen. Frances felidézte, mennyire fontosnak tartotta az édesanyja, hogy az ember a civilizáció legsötétebb időszakában is lelkiileg tiszta maradjon.

KUNT GERGELY:

A trauma feldolgozásában különösen fontos szerepe van a mesélésnek és a történetmondásnak. Kassai Margit úgy látta, ez az egyetlen eszköz, amellyel e történetek újra integrálhatók, megérthetők, és számára feldolgozhatóvá válnak. Ehhez hozzátartozik, hogy írása egy olyan olvasónak szól, akiben teljesen megbízik, s akihez teljesen őszinte lehet. Az elbeszélés másrészt azt a célt is szolgálja, hogy élettörténetének egységét, azaz narratív identitását megkísérelje újraszóni e történetek elmondása által. Az így született történetet önmaga számára olyan jelentéssel láthatta el, amely integrálható volt élettörténetébe, önmeghatározásába.

KASSAI MARGIT:

Pipusom, jól figyelj ide: nemcsak hogy élve úsztam meg ezt az egész disznóságot, hanem:

1. soha senki sehova el nem hurcolt
2. soha senki meg nem vert
3. nem voltam munkatáborban
4. nem voltam internálótáborban
5. nem voltam gettóban
6. nyilast közelről nem láttam
7. egyetlen közelimnek sem esett baja
8. szó szoros értelmében vett koplalást nem ismertem eddig még
9. orosz katona nem izélt meg
10. nemhogy beteg, de még csak náthás sem voltam egész idő alatt
11. még csak egy repeszdarab okozta karcolást sem tudok felmutatni.

Ezt pedig azért emelem ki, nehogy úgy fogj neki olvasásomnak, hogy: lássuk a hősi eposzt, amelyet a Kiskas írt saját magáról, de sőt légy tisztában vele, hogy éppen fentiek folytán senki olyan tárgyilagosan nem állíthatja, hogy ez az év borzalmas volt, mint én, aki úgyszólván alig szenvedtem.

1944.

Március 19. A német csapatok megszállják Magyarországot. Horthy a berlini magyar követet, Sztójay Dömét bízza meg kormányalakítással.

Április 5. Életbe lép az a rendelet, mely kötelezővé teszi a sárga csillag viselését. A 10x10 cm átmérőjű, sárga színű, hatágú csillagot a felsőruházaton a bal oldalon kellett viselni.

Április 12. A Zsidó Tanácsot utasítják, hogy a bombatámadások keresztény áldozatainak elhelyezésére 24 órán belül 500 lakást üríttessen ki, és a kulcsokat a Fővárosi Tanács lakáshivatalában adja le. Eichmann a követelést önkényesen 1500 lakásra emeli fel.

Május 9. Megérkezik Budapestre Friedrich Born, a Nemzetközi Vöröskereszt ideiglenes delegátusa. Born hivatala „Schutzpass”-ok és egyéb mentesítő iratok ezreit osztja szét a fővárosi zsidóság között.

Június 17. Közzéteszik Budapest polgármesterének rendeletét a fővárosi zsidóság „csillagos házakba” való átköltöztetéséről. A rendelet értelmében a budapesti zsidóknak – számuk mintegy 250 ezer fő volt – június 25-ig 1840, sárga Dávid csillaggal megjelölt lakóházba kellett összeköltözni. A rendelet szerint egy zsidó családnak egy lakószobához volt joga. A magyar hatóságok ekkor Budapesten elvetették egy központi gettó szervezését, mert azzal számoltak, hogy a szövetségesek légitámadásaik során megkímélnék ezt a városrészt. Ezért a zsidókat túsznak tekintve a főváros különböző pontjain jelöltek ki házakat számukra.

KUNT GERGELY:

Nemcsak az épített környezet volt számára idegen, hanem az is, hogy általa zsidókként érzékelt személyek között volt kénytelen lakni. Ez persze nem jelenti azt, hogy a budai Kecse utcai bérházban ne laktak volna zsidók, de őket nem ekként azonosította, ez a szempont korábban számára lényegtelen volt. Kassai Margitnak nem volt zsidó identitása, és a zsidókhoz mint csoporthoz való viszonya meglehetősen ellentmondásos volt, bár a családi emlékezetben a zsidó származás tudata és az ezzel kapcsolatos legendák, történetek, szokások egyértelműen jelen voltak. Ennek ellenére a zsidókra – legalábbis a visszaemlékezés írásakor – kifejezetten idegenekként tekintett. (...) Kimondatlanul is velük szemben, kívülállóként határozta meg magát: ez a különbségtétel abból is következett, hogy önmagára budai lakosként tekintett, s magát a pestitől – azaz a Dohány utcai csillagos házban megtapasztalttól – eltérő kulturális miliőhöz és értékrendhez sorolta.

DR. SZÉKELY ÉVA ANIKÓ:

Frances (Kassai Margit lánya – a szerk.) úgy tudta, hogy a szülei nem tekintették magukat zsidóknak. Születési anyakönyvi kivonata szerint a vallása protestáns; tizenéves korában hallott először a zsidóságról, és nem a szüleitől. Kas és a férje különböző templomokba vitték a lányukat, de sohasem mentek zsinagógába. A Kanadába bevándorolt szülők gyakran óvatosságból nem beszéltek a gyerekeiknek zsidó származásukról.

1944

Július 7. Horthy kormányzó leállíttatja a deportálásokat.

Július 9. Raoul Wallenberg Budapestre érkezik, hogy megszervezze a svéd követség humanitárius osztályát. Védleveleket ad ki, és menti a munkaszolgálatra elhurcoltakat.

Augusztus 29. Az augusztus 23-i román kiugrás után Horthy utasítására megkezdődnek a titkos előkészületek a háborúból való kilépésre.

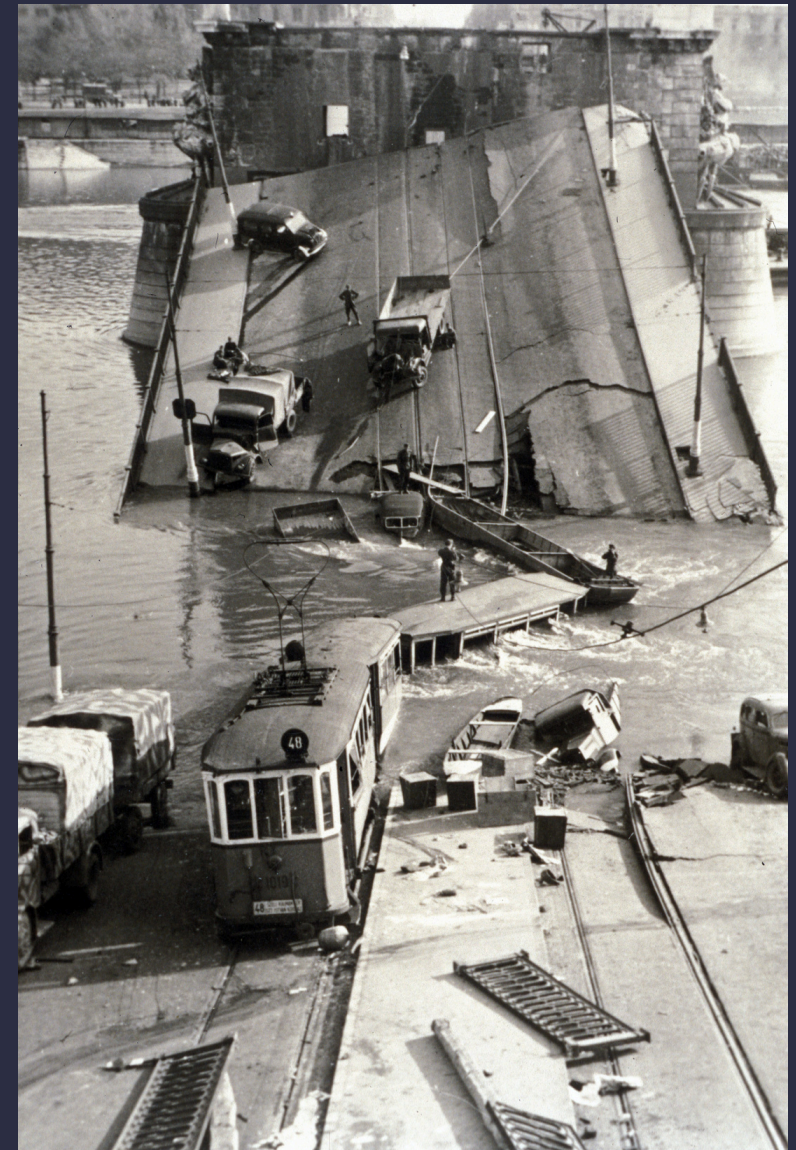
Szeptember. 23. A szovjet hadsereg Békés és Csongrád megyében átlépi a trianoni magyar határt.

Október 15. Horthy kormányzó rádión bejelenti, hogy fegyverszünetet kér. A proklamáció kihirdetése után felfegyverzett nyilasok megszállják Budapest stratégiai pontjait, és este Szálasi Ferenc, a nyilasmozgalom vezetője átveszi a hatalmat. (Horthyt a németek őrizetbe veszik, és Németországba szállítják.)

Október 17. Eichmann visszatér Budapestre, hogy megszervezze a fővárosban élő mintegy 250 ezer zsidó deportálását.

Október 20. Megkezdődik a 16 és 60 év közötti budapesti zsidó férfiak kényszersorozása munkásszázadokba.

November 4. Felrobban a németek által aláaknázott Margit híd pesti szárnya. A szombati csúcsforgalom idején bekövetkezett katasztrófában több százan pusztulnak el. A számos elmélet közül a legvalószínűbbnek az tűnik, hogy az ívekre már korábban felszerelt dinamittöltetek egy véletlen folytán robbantak fel.

*A felrobbant Margit híd 1944. november 4.-én.
Fortepan / Fortepan/Album050*

BÍRÓ KRISZTA:

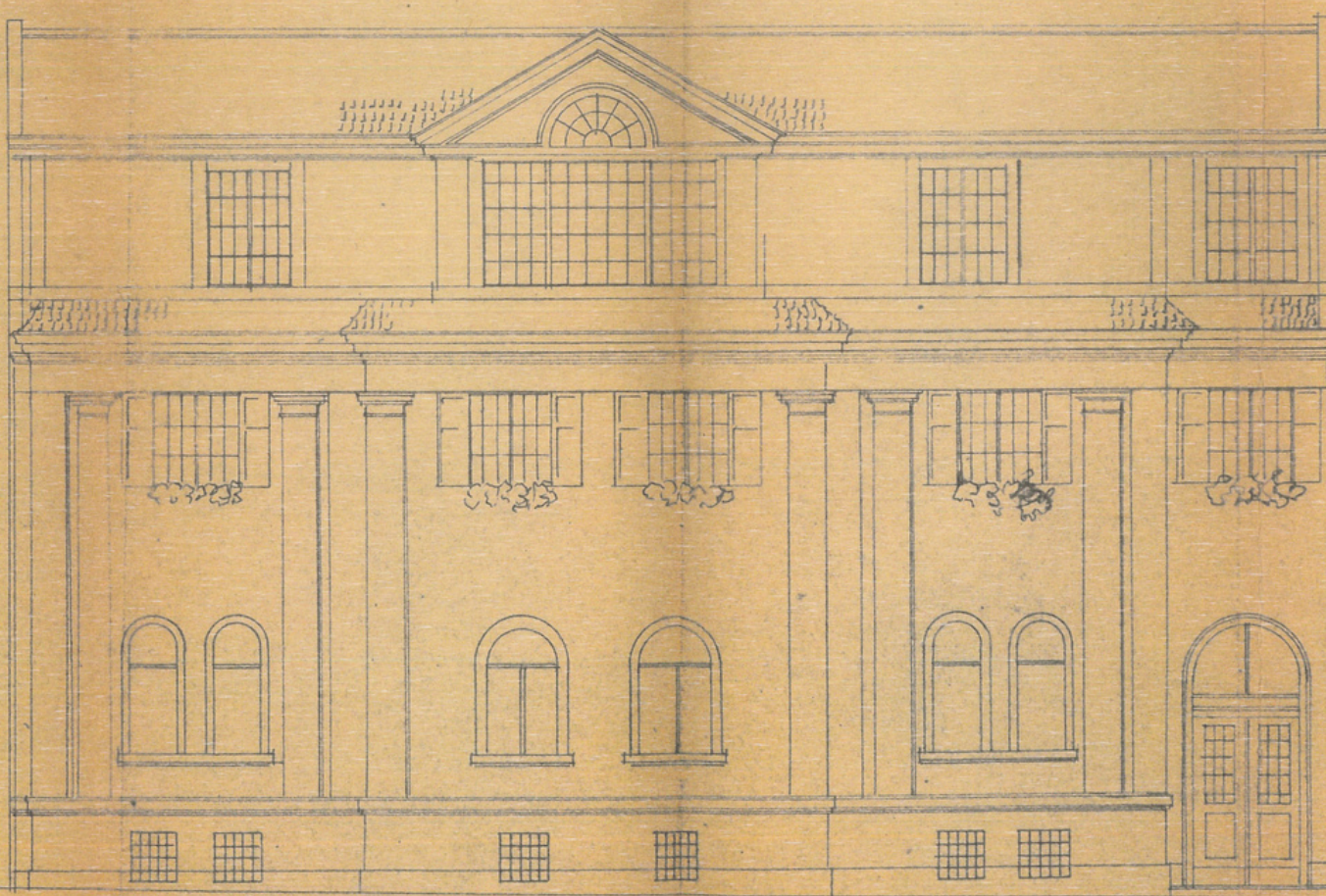
Gyakorlatilag a harmadik oldal után belém villant, hogy ez színház is lehetne. A szöveg ugyanis monológ formában íródott, és egy konkrét személynek, Kassai Margit férjének szól. Egy szerelmes fiatalasszony mesél a szeretett férfinak, folyton megszólítja őt, sőt, kérdéseket feltéve, mintha azonnali választ várna. Ettől olyan élő minden ebben a szövegben, például az, ahogyan leírja és szabályosan kipletykálja a szomszédokat, vagy azt a családot, akikkel egy lakásban kénytelenek lakni a szüleivel. Meglepően sok szó esik ételekről, és nem csak az éhezéstől való rettegés miatt. Hanem mintha Margitnak az étkezés a normalitást, az üldöztetés előtti közös életüket jelentené. Kitérített szerepet kap maga Budapest mint látvány, vagy ha úgy tetszik, hangulat. A város, amit együtt jártak be az ostrom előtt, amire nyilván a férje is emlékszik, és ahhoz képest most minden „prézli” – így nevezi a szitává lőtt házakat és utcákat. A stílus nagyon fontos. Az a meglepően frivol hangnem, ahogyan a legvéresebb eseményeket is a fonákjáról tudja nézni. A pengeéles irónia, ami ugyanakkor nagyon elegánsan mutatkozik meg, sosem toladó. Kassai Margit a Vár alatti Pauler utcában vészelté át az ostrom legvadabb heteit. Tizennégy, különböző korú gyereket bújtattak hamis papírokkal olyan asszonyok, akik maguk is bujkálásra kényszerültek. Az ember nem gondolná, hogy egy efféle írás nevetésre fakaszthat, itt mégis erről is van szó. Talán nem blaszfém azt állítani, hogy az egész történet egy pikareszk kalandregény, időnként krimi.

517
Ngs. Hornyánszky Viktor Úr és Neje Kulmann Jolán Urné.
család lakóházaának reépítési és oldaléklerve
Budapest, 1. Pauler utca 13. sz. 1317/5. hrsz. alatt.

Utcái-homlokzat.

1944-ben az evangélikus egyház is csatlakozott a zsidó származású protestánsok védelmére létrehozott Jó Pásztor Bizottsághoz. Sztéhlo Gábort bízták meg, hogy képviselje az egyházát a bizottságban, majd ő lett a Nemzetközi Vöröskereszt budapesti irodáján a zsidónak minősülő keresztény gyerekek mentésére létrejött B osztály vezetője is. 1944 október utolsó és november első hetében naponta 2-3 gyermekotthont rendeztek be és nyitottak meg Budapesten. 1944. december 24-re 445 fiú, 461 lány, 140 anya és 245 gondozónő – összesen 1291 fő talált menedékre.

Pauler utca 13., a
Hornyánszky palota
homlokzata. Az épület ma
már nem áll.

Hornyánszky Viktor
ú. k.

Hornyánszky Joláné
ú. k.

Viktor Hornyánszky

Jolán Hornyánszky

SZTEHLO GÁBOR (35 éves evangélikus lelkész):

Este átjött a német őrnagy, búcsúzni jött, áthelyezik a Keleti pályaudvar közelében lévő frontszakaszra. Rezignált volt, szomorú, tudta, hogy teljesen értelmetlen a harc. Mi azonban ne féljünk, mert az oroszok gyerekeket nem bántanak, felnőttest sem, ha az nem harcolt ellenük. De a gyereksereg, az mindennél jobb védelem! Ő nagyon jól tudja, hogy mi milyen gyerekeket mentünk, helyesli is; utálja a fajelméletet és a fajüldözést, és reméli, hogy védenccimmel együtt épségben átvészeli ezeket a nehéz napokat.

Vigyázzunk azonban, mert a Baar-Madasban (református gimnázium, II. kerület Lórántffy utca) van egy fiatal hadnagy, az másképp gondolkodik, be ne engedjük ide a pincébe! Az gyűlöli a magyarokat is, a zsidókat is. Mindenesetre Kőnig hadnagyot (a bécsi fiút) megbízta azzal, hogy rajtunk tartsa a szemét, és vigyázzon, hogy a másik ne okozzon nekünk kellemetlenséget. Mikor jószándékú tanácsait elmondta, fölállt, borospohárral a kezében felköszöntött bennünket, aztán szólanul kezét fogott velünk és elment. A búcsúzását követően négy katonája hozott két ruháskosár élelmet, két napra meg voltunk mentve...

1945. január 9. (Buda, II. kerület, Lórántffy utca)

Fotós: Főző Péter

Dr. Klár András és neje (Czartovszki Lázár Mária) bérháza. Miután a protestáns gyermekmentő akció a Vöröskereszt védelme alá került, az ingatlantulajdonosok számára is előnyösnek tűnt, ha ingyen ajánlják fel villáikat, palotáikat, mert továbbra is ott maradhattak az ingatlanban, mely a gyermekotthon miatt védettséget élvezett. Klár zsidónak minősült, később mint földbirtokost kitelepítették a házból a Madách Színházban játszó színésznő feleségével együtt. Még 1944 végén Lázár Mária felajánlotta az épület földszintjén található négyszobás lakását a Nemzetközi Vöröskeresztnek.

I. kerület, Móra Ferenc utca 1. (Kaszinó utca 1.) Forrás:

<https://sztehloalapitvany.hu>

Ma: Úri utca 2. – Tóth Árpád bástyasétány 10.

Az 1911-ben épült ház tulajdonosa 1938-tól
br. csepeli Weisz Mária. Itt és a Kaszinó
utcában vállalt gondozónői feladatokat
Tolnainé Kassai Margit is, mielőtt
beköltözött a Pauler utcai otthonba 1944.
december végén.

I. kerület, Kelenhegyi út 7-9. (Forrás: <https://sztehloalapitvany.hu>)

Beszegődtem ma két hete,
Pesztrának szép az élete.
Tologat egy gyerekkocsit,
S jobbra-balra kacsint kicsit.

Van egy édes csinos babám,
Csillag van a piros nyakán,
Ha látom őt, már rögtön dalol a szív,
Szombatra kap kimenőt, és ide hív:

Legyen a Horváth kertben Budán,
Szombaton este fél nyolc után.
Kiszól a Színkörből a zene,
Ragyog az édes két szép szeme.

Legyen a Horváth kertben Budán,
Szombaton este fél nyolc után,
Mikor az első csillag kigyúl,
Kicsike babám hozzám simul.

*Békeffi István-Lajtai Lajos: Legyen a Horváth kertben
(A régi nyár című operettből. Részlet)*

WEYGAND TIBOR (1905-1965)

Fortepan/Weygand Tibor

A harmincas évek legnépszerűbb jazzénekeसे volt, két évtizedes pályafutása alatt közel 1500 dalt énekelt lemezre, olyan slágereket, mint a *Legyen a Horváth-kertben Budán*, *Az én rózsám vasutas*, *Egy csók és más semmi*. 1944 április 3-tól munkaszolgálatos volt. A világháború után alig lépett fel, polgári foglalkozásra tért át.

November 12. A kormány rendeletet tesz közzé a védőíratokkal rendelkező zsidók „védett házakba” történő átköltöztetéséről. A „nemzetközi gettóban” valójában mintegy 40 ezren húzták meg magukat.

November 23. Hitler Budapestet erődde nyilvánítja, elrendeli végsőkig történő védelmét.

November 25. A nyilas kormány Északnyugat-Dunántúlra költözik.

November 29. Vajna Gábor belügyminiszter rendeletet tesz közzé a budapesti gettó létrehozásáról, ahová a védlevéllel nem rendelkező zsidóknak kell beköltözniük. A mintegy 0,3 km²-nyi területen mintegy 70-100 ezer embert zsúfolnak össze. A nyilas csoportok rendszeresen betörnek, gyilkolnak és rabolnak. A gettó területén 24 közös sírban összesen 2 281 holttestet temettek el.

December 24. Budapest ostroma. Délután a szovjet páncélosok a Szépilona kocsiszínnél öt kilométerre megközelítik a budai Várat.

December 25. Bezárul a szovjet ostromgyűrű a főváros körül. Megkezdődik a második világháború egyik legnagyobb katlancsatája.

JUHÁSZ ESZTER (21 éves édesanya):

Mindenesetre szép karácsonyunk van. A gyűrű bezárult körülöttünk, és azt hiszem, csak hiú álom, hogy a várost majd feladják. Hitlernek ugyanis minden perc drága, és őt legkevésbé sem érdekli, hogy itt ezrek halnak meg, hogy az ő életét pár perccel meghosszabbítsák.

1944. december 25. hétfő (Buda, Orlay utca 4.)

FENYŐ MIKSA (író, szerkesztő):

„Elpusztulunk, mindannyian elpusztulunk, nagyságos asszonyom” – mondta a szanitéc Elvirának. Az úton idedefelé húsz hullát számolt meg. „De ezek nem maiak – mondotta – négy-öt napja fekszenek ott, s már feloszlásnak indultak.” Ki törődik a hullákkal? Ki törődik az élőkkel? A gépágyuk kattogása az elviselhetetlenségig fokozódott. Az elviselhetetlenségig? Az ember, a hős – végül is elviseli.

1945. január 2. kedd (Pest, VIII. kerület, Horánszky utca 11. Józsefvárosi Reálgimnázium, ma Vörösmarty Gimnázium)

KÓKAI TÜNDE (színész):

Ott van például a fél pohár víz klasszikus esete. (A fél pohár víz végül az előadásban konkrétan is megjelenik.) Ha jól tudom, az eredeti történetben olaj szerepel. 3 fivér olajért megy az anyjának. Mindhárom elejti az üveget félúton és az olaj fele kiömlik. Az első szerint félig üres az üveg. A második szerint félig teli. A harmadik szerint is félig teli van, de ő nem éri be pusztán optimizmussal, és addig dolgozik, amíg színültig nem tudja tölteni az üveget újból.

Margit naplója azért is annyira inspiráló, mert nem azt hangsúlyozza, hogy mindenféle ismerős vagy ismeretlen erők kiszámíthatatlan kedélyének vagyunk kitéve, hanem hogy aktívan alakíthatjuk a sorsunkat. Ugyanakkor az ő esetében annyi a szerencsés véletlen, hogy az ember gyanakodni kezd – tán valamiféle védettség alatt állt. Remélem, hogy tényleg így működik a világ és védett az, aki másokért megy.

TÓTH GÁBOR:

A naplóiírók egy jelentős része tudósítását 1944 tavaszán kezdte meg. Magyarország német megszállását követően sokan voltak, akik tollat, ceruzát, egyesek pedig írógépet ragadtak, hogy beszámoljanak a háborús hétköznapi eseményeiről, a megváltozó politikai helyzetről, vagy „kibeszéljék” magukból mindazon félelmeiket, kétségeiket, aggodalmaikat, amelyek kevésbé lehettek a közbeszéd részei. A megváltozó világ sokakat írásra, megörökítésre sarkalt. Számos napló kezdődött 1944. december 24-vel is, amikor az ostromgyűrű bezárult a főváros körül és hozzávetőlegesen 1945 tavaszáig tartott. Az ostrom 1945. február közepére befejeződött, azonban az „ostromlét” és a háborús körülmények nem múltak el. Sokan még hónapokig együtt éltek a pincékben, főleg ahol az emeleti lakrészek lakhatatlanná váltak, illetve ahol a szovjet katonák erőszakoskodásaitól, állandó visszatéréseitől tartani lehetett. Így az ostromnaplók írói többnyire a karácsony és húsvét közötti időszakot dokumentálják, majd tudósításaik az újramezítésig tartanak, amikor is vége szakad az írásoknak. Gyakorta nem maradt több idő azok folytatására, illetve számolni kell a lelki tényezővel is, hogy a lerombolt fővárosban túl fájdalmas volt szembenézni a jelennel és a bizonytalan jövő kilátásaival.

KENDE ÉVA (18 éves, tanuló):

Délelőtt a Légrády Károly utcai ház kapuján hangos dörömbölés közepette ordító fegyveres nyilas karszalagos férfiak hatoltak be, akik azt parancsolták, hogy minden zsidó menjen le az utcára. Nagymamám kivételével mi is mindnyájan elkezdünk készülni. 87 éves nagymamát azonban, aki az utcán már nem volt járóképes – nagyon rossz sejtelmekkel – kénytelenek voltunk fent hagyni.

A ház előtt várakozó menet a két nappal korábbihoz hasonlított. Csak sokkal nagyobb volt: több száz eddig „védett” csillagost tereltek így az Újlipótvárosból a zárt gettó irányába. (...) A járdán elég sokan bémésködtek. Menet közben apám rábeszélte, hogy próbáljak meg lelépni. A Kazinczy utca táján, amikor a nyilasok és a rendőrök éppen nem néztek oda, felszaladtam a járdára – a sárga csillagot valamivel eltakarva – és ha nem is futva, de gyors, határozott léptekkel elindultam ellenkező irányba.

1945. január 9. (Pest, XIII. kerület)

FENYŐ MIKSA (író, szerkesztő):

Társaim pillanatnyilag megnyugodtak. Menüket állítanak össze. Az egyik disznókarmonádlit kíván káposztával és töpörtyűs pogácsát. A másik húslevest tortellinivel, utána foglyot lencsével és túrós palacsintát. Ria párizsi ebédet állít össze: osztriga, oeufs á la Bercy és gyümölcstorta. A feketekávéban teljes a megegyezés. Tibor, hogy elzavarja ezeket a víziókat, egy tortaszeletet állított a menübe, melyet hagymás késsel szeleteltek.

1945. január 16. (Pest, VIII. kerület, Horánszky utca 11. Józsefvárosi Reálgymnázium (ma Vörösmarty Gimnázium))

NAGY LAJOS (író):

A robbanások hangjáról el kell még valamit mondanom. Ez a hang idegtépő. Halálosan fenyegető. De még ennél is szörnyűbb a repülőgép bűgása. A robbanás valami olyasmi, hogy társul hozzá az a rögtöni felismerés: ettől életben maradtam. De a repülő zúgása maga a kínhalállal való fenyegetés.

1945. január 16. (Pest, VI. kerület)

1945

Január 17. A németek kiűrik a főváros keleti felét. A menekülés másnap reggelig tart, amikor is a még álló utolsó két hidat (Lánchíd, Erzsébet híd) is felrobbantják.

Január 18. A szovjet csapatok elfoglalják Pestet.

Február 11. Hitler sem a város feladását, sem a védők kitörését nem engedélyezi. Ennek ellenére Pfeffer-Wildenbruch főparancsnok február 11-én este – immáron teljesen reménytelen helyzetben – kiadja a parancsot a kitörésre, melynek fő iránya a mai Szilágyi Erzsébet fasor. A mintegy harmincezer német és több ezer magyar kitörő közül csupán kb. 700 érte el a német vonalakat, Mány és Szomor térségében. 17 000 fő meghalt, legtöbbjük az első hat órában, még Budapesten.

Február 13. Véget ér Budapest ostroma. A város elfoglalásáért indított hadművelet 108, a tényleges ostrom 102 napig tartott. Sztálingrádot és Leningrádot leszámítva a budapesti volt a második világháború leghosszabb ideig tartó ostroma.

Budapest épületeinek mintegy nyolcvan százaléka megrongálódott vagy megsemmisült már az ostromot megelőző harcokban és bombázásokban.

*Pauler utca, a romos 6., 8. és 10-es számú ház.
Fortepan/Vörös Hadsereg*

PENTELÉNYI JÁNOS:

Az este és éjszaka rengeteg német és magyar katona, nyilas és civil, férfi és nő menekült be házunkba. Hozták a sebesülteket. Haslövéses, fejsérült, többszörösen karsérült katonák jajgattak, és állandóan kötözték őket. Vizet kértek, utolsó készleteinket és összes poharainkat széjjelhordták. Asszonyaink ápolgatták a betegeket. Feleségem is az ápolónők között tevékenykedett. Az éjszaka folyamán több száz katona volt már a házban. A csatazaj tartott, harcikocsik dübörgését hallottuk, remegett alattuk a ház. Kitörő „Párducok” voltak. SS legények, akik megjárták Stalingrádot, letörten mesélték, hogy az semmi sem volt a mostani kitörés borzalmaihoz képest. A Városmajor és Olasz fasor tele volt sebesültekkel. Akik a ház közelében sebesültek meg, bevánszorogtak, vagy becipelte őket egy bajtársuk, de a Városmajor területén egész éjjel jajgattak az ottmaradtak, míg el nem véreztek, vagy meg nem fagytak.

1945. február 11. (II. kerület, Olasz – ma Szilágyi Erzsébet – fasor 17.)

VAS ISTVÁN (költő, író, műfordító):

Ha a nyilasok tíz évig lettek volna hatalmon, akkor se győzhettek volna teljesebben, mint ezzel a vereséggel: Pest pusztulása kajánul hirdeti a nácik teljes diadalát. De, valljuk be, nemcsak az övéket. (...) Épp ezért nem tudom eléggé helyteleníteni Zilahy vezércikkét a Szabadságban. A leghazugabb magyar korszak után új lehetőséget nyit a hazugságoknak: nem mi vagyunk hibásak, mindenért a németek felelősek. Önismeret helyett önáltatás. Magam részéről, amikor megláttam Buda romjait, nem a németeket átkoztam, hanem a magyarokat, a budaiakat, akik, szegények, ott rettegték éhesen és piszkosan körülöttem a pincékben, s a legjobb esetben is állati közönnyel nézték végig a németek és a nyilasok uralmát. És itt nem gondolok semmiféle hősiességre, ellenállásra, csak éppen a szív akarátára. Egy népnek mégoly passzív akarata ellen sem lehet uralkodni.

1945. február 8.

KÓKAI TÜNDE:

Úgy éreztem, hogy ezt mindenképpen el kell mondani. Ha most éppen nekem dobta a gép, akkor nekem kell valahogy alkalmassá tenni magam rá. Nagyon tetszett a gondolat, hogy egy teljesen ismeretlen, hétköznapi hős (és ugyanakkor mégsem mindennapi, a maga nemében nagyon is egyedülálló jelenség) történetét hangosítsuk fel. Még ha a húzónév hiánya nem is segíti kifejezetten a jegyeladást. De Kassai Margit (becenevén Kiskas) naplója nem kisebb dolgot rejt, mint a túlélés receptjét. Sőt, annál többet. Hogy az ember hogyan marad meg embernek a legszörnyűbb körülmények között és hogyan képes traumák sorozata után is minőségi életet élni. Erre a receptre sosem tudhatjuk, mikor lesz szükségünk.

SZABÓ BORBÁLA (24 éves fűzőkészítő):

Ez a háború megtanított arra, nem az a fontos, hogy az ember halomra gyűjtse maga körül a holmikat, hanem éljen szépen! Elégítse ki testét-lelkét, amennyire csak módja van rá, de a göncök és más külsőségek lényegtelenek. Most is vágyódom egy szép meleg otthon után, de ha hazajössz, már nem akarom megvárni azt az időt, míg mindenünk meglesz, hogy összeházasodhassunk. Legyen meg a legminimálisabb és legszükségesebb, a többit majd megszerezük munkával. És élni fogunk szépen és megelégedetten akkor is, ha szekrényeink nem lesznek roskadásig tele. De ha elmegyek valahová, nem fogok az utolsó sorban ülni, mint eddig tettem, mert fele élvezet, ha nem látok és hallok jól. És ha kedvem támad édességre, nem fogok elmenni a cukrászda mellett, mert beigazolódott, hogy amit megettem, nem volt hiábavaló, mert az adta az erőt, hogy nem romlottam le. Én is lefogytam, de nem vagyok legyöngült. A szemeim éppoly töretlen fényűek, mint azelőtt. (...) Kár minden percért, amit elvonunk magunktól. De szeretném tudni, hogy gondolkozol Te most minderről!

1945. február 4. (Pest, V. kerület)

DR. SZÉKELY ÉVA ANIKÓ:

Tolnai György szerencsésen túlélte a háborút, és visszatért háború előtti munkahelyére. 1946-ban a cége Franciaországba helyezte át, a házaspár Lille-be költözött. 1946–1947-ben Kas a párizsi békekonferencián dolgozott mint többnyelvű titkár. 1947 végén a férjét ismét áthelyezték, ezúttal a cég központi irodájába a tengerentúlra, Torontóba. 1947 novemberében megszületett Frances lányuk, aki a nevét Kas anyai nagymamája, Goldschmidt Franciska után kapta. A család egy ideig Torontóban élt, majd a családfőt, aki akkor már az ENSZ Egészségügyi Világszervezeténél dolgozott, Egyiptomba helyezték. Néhány évet Alexandriában töltöttek, ahol Kas arabul is megtanult. 1959-ben a lányával visszatért Torontóba, és ettől kezdve a házaspár külön élt. Kas évtizedeken keresztül a Torontói Egyetemen a politikai gazdaságtan tanszék vezetőjének adminisztratív asszisztense volt. Amikor én először találkoztam vele, Kas a hetvenes éveiben járt. Egyszerűen, de elegánsan öltözött, ápolt bőrű, szépen levágott rövid fehér hajú, jó ízlésű, kellemes modorú, mosolygós, nyugodt hölgyvel volt szerencsém megismerkedni. Sokat olvasott, többek között modern irodalmat különböző nyelveken, hogy ne felejtse el a franciát és a németet, amelyeket torontói éve alatt nem gyakorolhatott. Még a nyolcvanas éveiben is részt vett angol nyelvű Scrabble-versenyeken.

TÓTH GÁBOR:

A megörökítési vágy minden egyén és közösség ösztönös tulajdonsága, akárcsak a túlélés. Budapest ostromlott lakossága – pincékbe szorult, látszólagos „passzivitása” ellenére – minden erejével túl akarta élni a háborút. Ehhez minden tőle telhetőt megtett, fizikailag (például vízszerezés), szellemileg (például naplózás) és lelkiileg (például imádság) egyaránt. Minden összedőlt ház saját jelenbeli identitását és múltjának a részét képezte, amelyről jelet kívánt hagyni. Ugyanígy megemlékeztek halottaikról, még a legkezdetlegesebb szükségtemetéseiket is igyekeztek megjelölni, az elhunyt nevét, a halál okát stb. papírra vetették, hogy a hozzátartozóknak a későbbiekben beszámolhassanak. Az élet és az emberi civilizáció nyomhagyási kényszere a háború legsötétebb napjaiban is jelen volt.

KASSAI MARGIT:

Ha majd megyünk az utcán Pesten együtt, fogom neked mutogatni az egyes járókelőket, akik olyan jelentéktelenek, hogy máskor meg sem látta őket az ember, és elhíheted, hogy külön-külön mindegyik egy-egy regényhős, méghozzá nagyon izgalmas regény hőse.

DR. SZÉKELY ÉVA ANIKÓ:

Nekünk, akik a naplót elolvassuk, természetesen Kas szövege nemcsak személyes leírása annak, hogyan élte meg azt a rettenetes időszakot 1944 márciusától 1945 májusáig, hanem történelmi lecke is. Nekem mint Auschwitzot túlélő anya és Mauthausent túlélő apa gyermekének arról is szól, hogy mi történhetett volna az én nagyszüleimmel, szüleimmel és összes rokonunkkal, ha 1944–45-ben nem vidéken élnek, hanem Budapesten. Mint pszichológus azt próbálom megérteni, hogy a véletlenül és a szerencsén túl mely tényezők és tulajdonságok segíthettek abban, hogy valaki ne csak túlélje az iszonyatos traumákat, amelyeket a vészkorszak rákényszerített, hanem azt követően értelmes, tartalmas és jó életre ösztönözze a gyermekét is. Kas ostromnaplója olyan írás, amelyben, azt hiszem, mindenki találhat jó kérdéseket, ha keres.

A műsorfüzetben idézett szövegek forrásai:

Dr. Székely Éva Anikó: Előszó. Tolnainé Kassai Margit: Óvoda az óvóhelyen. Magvető Kiadó, 2020.

Kunt Gergely: Utószó. „Még a peches árjáknál is könnyebb sorom volt” Egy atipikus memoárnapló a vészkorszakról. Tolnainé Kassai Margit: Óvoda az óvóhelyen. Magvető Kiadó, 2020.

Tóth Gábor: Budapest ostroma: az ostromnaplók sajátosságai. Századvég, 2023/4. szám.
https://szazadvegfolyoirat.hu/wp-content/uploads/2024/04/SZAZADVEG_2023_04_04_Budapest-ostroma_az-ostromnaplok-sajatossagai.pdf

Juhász Eszter: Ostromnapló Budapest, 1944–45. Szerk.: Miklauzič, István. <http://mek.oszk.hu/18200/18256/18256.pdf>

Vas István: Ostromnapló. Közzéteszi: Monostory Klára. Holmi, 4. sz., 592–593. 1996.
https://epa.oszk.hu/01000/01050/00144/pdf/EPA01050_holmi_1996-04_593-624.pdf

Pentelényi János: Ostromnapló Budapest 1944–1945. Közreadja Tamási Miklós.
<http://beszelo.c3.hu/cikkek/ostromnaplo-budapest-1944%E2%80%931945>

Nagy Lajos, Fenyő Miksa, Kende Éva, Sztehlo Gábor ostromnaplói:
https://utolsopercek.blog.hu/2015/01/11/februar_4_vasarnap_967#more7119371

IMPRESSZUM

A műsorfüzetet szerkesztette:
Ari-Nagy Barbara

Felelős szerkesztő: Gáspár Máté

Előadásképek: Horváth Judit
Grafika: Bíró Árpád

Örkény István Színház Nonprofit Kft.

2025